

Agnieszka Krawczyk

Psychologiczne uwarunkowania otyłości u dzieci i młodzieży

Narastający problem otyłości we współczesnym świecie dotyczy prawie wszystkich społeczeństw, zwłaszcza wysoko rozwiniętych, gdzie obserwuje się wzrost częstości występowania nadwagi u osób w każdym wieku. Wśród dzieci i młodzieży uważa się ją za najczęstsze zaburzenie w rozwoju, pociągające za sobą negatywne konsekwencje psychospołeczne¹. W Polsce nadmierna masa ciała występuje u 8,7% populacji dzieci w wieku 7-16 lat, a 3,4% z nich cierpi na otyłość. Odsetek osób z nadwagą zwiększa się wraz z wiekiem badanych, zwłaszcza w okresie pokwitania. Zaburzenie to znacząco częściej dotyka uczniów w mieście (9,4%) niż na wsi (7,1%). W mieście jest więcej otyłych chłopców, a na wsi dziewcząt².

Według Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, w klasyfikacji DSM III-R, nadwagę definiuje się jako przyrost wagi ciała od 10 do 20% powyżej normy typowej dla wieku, wzrostu i płci, natomiast przyrost wagi ciała powyżej 20% określa się mianem otyłości. Definicja ta została uściślona, gdy sporządzono standardowe krzywe przyrostu masy ciała dziewcząt i chłopców w czasie rozwoju³. Według tej metody za otyłość uznaje się nadwagę większą lub równą 2 odchyleniom standardowym (SD) od wartości średniej lub znajdującą się powyżej 90 centyla na krzywych standardowych. Instytut Matki i Dziecka przyjął, że nadwagę oznacza pozycja od 90 do 97 cen-

---

¹ Por. W.H. Dietz, *Health consequences of obesity in youth: childhood predictors of adult disease. The causes and health consequences of obesity in children and adolescents*, „Pediatrics” 101 (1998), s. 518-525.

² Por. A. Oblacińska, M. Wrocławska, B. Wojnarowska, *Częstość występowania nadwagi i otyłości w populacji w wieku szkolnym w Polsce oraz opieka zdrowotna nad uczniami z tymi zaburzeniami*, „Pediatria Polska” 3 (1997), s. 241-245.

³ Por. M. Rybakowa, *Zaburzenia w odżywianiu*, w: *Zaburzenia hormonalne u dzieci i młodzieży*, red. T. Romer, Warszawa 1993, s. 353-360.

tyła włącznie, zaś kryterium otyłości znajduje się powyżej 97 centyla⁴. WHO jako kryterium otyłości u dzieci przyjęło BMI ≥ 30 i/ lub $\geq 99,6$ percentyla dla danego wieku i płci⁵.

Przyczyn otyłości jest wiele i trudno je zidentyfikować. Nadmierna masa ciała uwarunkowana jest czynnikami zewnętrznymi, takimi jak: stres, nieprawidłowe odżywianie się, brak aktywności fizycznej, oraz czynnikami wewnętrznymi: genetycznymi, metabolicznymi i procesami degeneracyjnymi⁶. H. Rzońca wyróżnia dwa typy otyłości: zewnątrzpochodny – charakteryzujący się nadmiernym wkładem energetycznym w stosunku do wydatkowanej energii i wewnątrzpochodny – kiedy osoba otrzymując normalną ilość pożywienia przybywa na wadze więcej niż prawidłowo⁷.

B. Jungowar dokonał podziału na kilka grup czynników powodujących otyłość⁸:

- 1) osobnicza skłonność do odkładania tłuszczu w organizmie, najczęściej uwarunkowana rodzinnie (otyłość wśród rodziców, dziadków),
- 2) nieprawidłowy styl życia, w którym zmniejszonej aktywności fizycznej towarzyszy spożywanie nadmiernej ilości produktów bogatotłuszczowych, bogatowęglowodanowych i wysokokalorycznych. Przewaga dostarczanych kalorii nad ich zużyciem wiąże się często z rodzinnymi nawykami dietetycznymi wyzwalającymi nadmierny apetyt u dziecka⁹,

---

⁴ Por. A. Oblacińska, M. Wrocławska, B. Wojnarowska, *Częstość występowania nadwagi i otyłości w populacji w wieku szkolnym w Polsce oraz opieka zdrowotna nad uczniami z tymi zaburzeniami*, art. cyt., s. 241-245.

⁵ Por. C. Renman, I. Engstrom, S.A. Silfverdal, J. Aman, *Mental health and psychosocial characteristics in adolescent obesity: a population-based case control study*, „Acta Paediatrica” 88 (1999), s. 998-1003.

⁶ Por. J. Chanduszek-Salska, *Pojęcie nadwagi i otyłości oraz kryteria oceny*, „Zeszyty Naukowe WSHE. Zdrowie” 6 (2000) 11, s. 27-36.

⁷ Por. H. Rzońca, *Dzieci otyłe*, w: *Zaburzenia hormonalne u dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 452-454.

⁸ Por. B. Jungowar, *Dzieci somatycznie odmierne*, w: *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, red. I. Obuchowska, Warszawa 1991, s. 425-459.

⁹ Por. C. Mueller, T. Field, R. Yando, J. Harding, K.P. Gonzalez, D. Lasho, D. Bendall, *Under-eating and over-eating concerns among adolescents*, „Journal of Child Psychology and Psychiatry” 36 (1995) 6, s. 1019-1025; por. M. Nordyńska-Sobczak, E. Małecka-Tender, K. Klimek, J. Lewirz-Kowalik, *Czynnik ryzyka otyłości u dzieci w wieku pokwitaniowym*, „Pediatria Polska” 8 (1999), s. 791-798.

- 3) przyczyny psychologiczne, tzw. „ucieczka w jedzenie” jako sposób na rozładowanie napięcia. Rzońca podzielił je na 3 kategorie¹⁰:
  - a) otyłość bez przyczyn emocjonalnych,
  - b) otyłość jako stan i konsekwencja traumatycznych doświadczeń emocjonalnych, w tym przypadku nadmierne łaknienie funkcjonuje jako obrona przed lękiem i depresją¹¹,
  - c) otyłość jako stan wynikający z niemożności zniesienia frustracji albo oczekiwania na nagrodę lub jako zastępcza forma agresji.

Guillaume uważa, że genetycznie przekazywana jest skłonność do otyłości, ale jej ujawnienie zależne jest od czynników środowiskowych¹². Nadmiar masy ciała występujący szczególnie w okresie pokwitania jest najczęściej zapowiedzią otyłości w późniejszych latach życia¹³. Zjawisko to dotyczy 80% otyłych dzieci¹⁴.

Analizując przyczyny nadmiernej masy ciała, coraz częściej mówi się o czynnikach natury psychologicznej¹⁵. Otyłość, niezależnie od wieku, wpływa na przekonania i oczekiwania wobec własnej osoby, wyrażające się niskim poczuciem własnej wartości i skuteczności, pesymizmem oraz zewnętrznym umiejscowieniem kontroli zdrowia. Z kolei niska samoocena,

---

¹⁰ Por. H. Rzońca, *Dzieci otyłe*, art. cyt., s. 452-454.

¹¹ Por. T. Mellbin, J.C. Vuille, *Further Evidence of an Association between Psychosocial Problems and Increase in Relative Weight between 7 and 10 Years of Age*, „Acta Paediatrica Scandinavica” 78 (1989), s. 576-580.

¹² Por. M. Guillaume, *Familial trends of obesity through three generations: the Belgium – Luxembourg child study*, „International Journal of Obesity” 19 (1995) 3, s. 5-9.

¹³ Por. B. Zajadacz, *Rozmieszczenie tkanki tłuszczowej oraz zachowanie się wybranych parametrów hormonalno-metabolicznych a możliwość występowania powikłań otyłości u dzieci w okresie dojrzewania płciowego*, „Pediatria Polska” 12 (1997), s. 1113-1119; por. M. Chrzanowska, *Wpływ otyłości ciała w dzieciństwie na występowanie otyłości we wczesnym wieku dorosłym (12-letnie badania longitudinalne)*, „Pediatria Polska” 3 (1999), s. 239-245.

¹⁴ Por. S. Kozieł, H. Kołodziej, *BMI i frakcje względnie otyłych chłopców i dziewcząt w wieku 13-15 lat*, „Pediatria Polska” 10 (1999), s. 991-997.

¹⁵ Por. N. Ogińska-Bulik, *Psychologia nadmiernego jedzenia. Przyczyny. Konsekwencje. Sposoby zmiany*, Łódź 2004; por. J. Radoszewska, *Psychiczne i społeczne konsekwencje otyłości*, w: *Otyłość. Jak leczyć i wspierać dzieci i młodzież*, red. A. Oblacińska, B. Wojnarowska, Warszawa 1995, s. 33-34; Por. W.B. Szostak, *Otyłość – problem o rosnącym znaczeniu na przełomie wieków*, „Medycyna po Dyplomie” nr specjalny: marzec-kwiecień (2000), s. 7-11.

związana z brakiem wytrwałości i opanowania oraz słabą siłą woli, wpływa na brak kontroli nad własnymi zachowaniami jedzeniowymi i wtórnie przyczynia się do rozwoju nadmiernej masy ciała.

Uważa się, że osoby otyłe nie potrafią różnicować stanów emocjonalnych z głodem. Jedzenie jest dla nich ekwiwalentem pobudzenia emocjonalnego i środkiem kompensującym niepowodzenia i frustracje oraz stanowi sposób radzenia sobie z własnymi emocjami¹⁶.

Według T. Mellbina i J.C. Vuille stres psychospołeczny jest powodem szybkiego wzrostu wagi u nastolatków¹⁷. Dziecko, które nie potrafi poradzić sobie z niepowodzeniami szkolnymi, towarzyskimi czy z rodzinnymi konfliktami, a jednocześnie nie uzyskuje pomocy od otoczenia, ratuje się „ucieczką w jedzenie”. Nadmierna masa ciała stanowi podstawę do poczucia braku akceptacji, odrzucenia i izolacji społecznej. Otyłość jest nie tylko konsekwencją, ale także źródłem stresu. Można powiedzieć, że jest to spirala, w której wraz ze wzrostem poziomu stresu wzrasta masa ciała. Rolę stresu w powstawaniu otyłości potwierdzają wyniki innych badań¹⁸, które wskazują, że w sytuacjach trudnych osoby z nadmierną masą ciała częściej korzystają ze strategii unikowych, a nie skoncentrowanych na zadaniu. Taki styl radzenia sobie ze stresem sprzyja nieprawidłowym zachowaniom jedzeniowym.

Zwraca się też uwagę na konflikty w relacjach rodzinnych, które mogą być zarówno przyczyną, jak i skutkiem otyłości¹⁹.

---

¹⁶ Por. N. Ogińska-Bulik, *Psychologia nadmiernego jedzenia. Przyczyny. Konsekwencje. Sposoby zmiany*, dz. cyt.; por. J. Radoszewska, *Jestem gruby, więc jestem*, „Nowiny Psychologiczne” 1 (2000), s. 65-73.

¹⁷ Por. T. Mellbin, J.C. Vuille, *Further Evidence of an Association between Psychosocial Problems and Increase in Relative Weight between 7 and 10 Years of Age*, dz. cyt., s. 576-580.

¹⁸ Por. N. Ogińska-Bulik, *Zmiany w obrazie siebie i zachowaniach jedzeniowych u nastolatków uczestniczących w programie redukcji nadwagi*, w: *Wybrane zagadnienia z Psychologii Klinicznej i Osobowości*, red. A. Kulik, L. Szewczyk, Lublin 2007, s. 89-104.

¹⁹ Por. T. Mellbin, J.C. Vuille, *Further Evidence of an Association between Psychosocial Problems and Increase in Relative Weight between 7 and 10 Years of Age*, dz. cyt., s. 576-580; por. A. Obuchowicz, A. Sandelewska, J. Żmudzińska-Kitczak, M. Marek, Z. Szczepański, *Aspekty psychologiczne otyłości prostej u dzieci miejskich w wieku przedpokwitaniowym*, „Pediatria Polska” 2 (1997), s. 139-142; por. G. Apfeldorfer, *Anoreksja. Bulimia. Otyłość*, Katowice 1999, (tłum. A. Kałkowska).

Zdaniem A. Obuchowicz i innych, w rodzinach, w których występowały konflikty, znaczna większość dzieci (54,5% chłopców i 36,8% dziewcząt) deklaruwała potrzebę zmniejszenia masy ciała²⁰. Prawdopodobnie bezradność wobec sytuacji domowej spowodowała u nich szczególnie dużą potrzebę nawiązania bliższych kontaktów z rówieśnikami, a dieta miała im ułatwić osiągnięcie celu. Mueller i inni twierdzą, że otyłe dzieci mają problem związany z niedostatecznie bliskimi relacjami z ojcem²¹. Rozbicie rodziny, alkoholizm, napięta atmosfera, poczucie odrzucenia, stosowanie kar cielesnych współwystępują z nadwagą. Według J. Radoszewskiej na rozwój otyłości u dzieci mają wpływ relacje małżeńskie oraz między rodzicami a dzieckiem²². Postawy rodzicielskie odrzucające dziecko mogą kompensacyjnie wyrażać się w trosce o obfite odżywianie i „dobry wygląd”. Źródła tendencji do przekarmiania znajdują się także we wczesnym dzieciństwie, kiedy matka z nadmierną troskliwością zmusza dziecko do jedzenia, a stwierdziwszy spadek wagi manifestuje niepokój²³. H. Rzońca podkreśla rolę dominującej matki w rozwoju otyłości u dzieci²⁴. Nadopiekuńczość połączona z projekcją własnych dziecięcych frustracji powoduje, że pożywienie staje się środkiem wyrażania uczuć i redukcji lęku. G. Apfeldorfer opisuje matki otyłych dzieci jako bezkompromisowe, myślące schematycznie, z tendencją do decydowania, co dziecko „powinno odczuwać” w danej chwili i narzucania mu swoich emocji²⁵.

Z nadwagą i nadmiernym apetytem wiąże się szereg problemów społecznych. Dzieci otyłe są często nieakceptowane przez środowisko szkolne, które wyśmiewa ich wygląd i nie

---

²⁰ Por. A. Obuchowicz, A. Sandelewska, J. Żmudzińska-Kitczak, M. Marek, Z. Szczepański, *Aspekty psychologiczne otyłości prostej u dzieci miejskich w wieku przedpokwitaniowym*, dz. cyt., s. 139-142.

²¹ Por. C. Mueller, T. Field, R. Yando, J. Harding, K.P. Gonzalez, D. Lasho, D. Bendall, *Under-eating and over-eating concerns among adolescents*, dz. cyt., s. 1019-1025.

²² Por. J. Radoszewska, *Problemy otyłości w teoriach i badaniach psychologicznych*, „Nowiny Psychologiczne” 4 (1993), s. 102-111.

²³ Por. Z. Rydzyński, *Zagadnienia kliniczne chorób psychosomatycznych*, w: *Psychiatria*, red. S. Dąbrowski, J. Jaroszyński, S. Pużyński, Warszawa 1987, s. 268-285.

²⁴ Por. H. Rzońca, *Dzieci otyłe*, art. cyt., s. 452-454.

²⁵ Por. G. Apfeldorfer, *Anoreksja. Bulimia. Otyłość*, dz. cyt.

szczędzi upokarzających przezwisk²⁶. Czują się odrzucone, nie doświadczają przynależności do grupy rówieśniczej, często określają się jako osoby osamotnione i gorsze od innych. W oczach rówieśników nie są pełnowartościowymi partnerami w typowych dla wieku rozwojowego grach zespołowych, wymagających zręczności, w gimnastyce czy podczas tańca. Staje się to przyczyną ich odrzucenia czy samoistnego unikania, bądź wycofywania się ze wspólnych zajęć²⁷ w tryb życia pogłębiający nadwagę, na przykład bierne spędzanie wolnego czasu, gra przy komputerze, oglądanie TV czy zwolnienie z gimnastyki²⁸. Poczucie niskiej wartości zarówno w aspekcie fizycznej atrakcyjności, jak i cech osobowościowych, prowadzi do poczucia bycia niezrozumianym, nieakceptowanym, a w konsekwencji do wycofania się z kontaktów społecznych i poczucia izolacji. Trudności interpersonalne mogą być przyczyną otyłości, a otyłość powoduje problemy psychospołeczne. Zależność ta ma charakter dwukierunkowy.

Otyłe dzieci charakteryzują się obniżoną dojrzałością społeczną²⁹ gorszym przystosowaniem³⁰ i mniejszymi zdolnościami społecznymi³¹. Występuje różnica zdań, co do przystosowania szkolnego. Część badaczy twierdzi, że jest ono lepsze

---

²⁶ Por. W. Franciszek, F. Śliwa, O. Torbus, W. Lukas, *Psychiczne aspekty otyłości prostej u dzieci*, „Pediatria Polska” 56 (1981) 5, s. 530-535; por. M. Nordyńska-Sobczak, E. Małecka-Tender, K. Klimek, J. Lewirz-Kowalik, *Czynniki ryzyka otyłości u dzieci w wieku pokwitaniowym*, dz. cyt., s. 791-798.

²⁷ Por. B. Jungowar, *Dzieci somatycznie odmienne*, dz. cyt., s. 425-459; por. H. Rzońca, *Dzieci otyłe*, art. cyt., s. 452-454.

²⁸ Por. M. Felts, D. Tavasso, T. Chenier, P. Dunn, *Adolescents perception of relative weight and self-reported weight loss activities*, „Journal of School Health” 62 (1992) 8, s. 372-376; por. C. Renman, I. Engstrom, S.A. Silfverdal, J. Aman, *Mental health and psychosocial characteristics in adolescent obesity: a population-based case control study*, dz. cyt., s. 998-1003.

²⁹ Por. A. Obuchowicz, A. Sandelewska, J. Żmudzińska-Kitczak, M. Marek, Z. Szczepański, *Aspekty psychologiczne otyłości prostej u dzieci miejskich w wieku przedpokwitaniowym*, dz. cyt., s. 139-142.

³⁰ Por. C. Braet, I. Mervielde, W. Vanderveycken, *Psychological aspects of childhood obesity: a controlled study in a clinical and nonclinical sample*, „Journal of Pediatric Psychology” 22 (1997) 1, s. 59-71; por. R.F. Stein, *Comparison of self-concept of nonobese and obese university junior female nursing students*, „Adolescence” Spring 22 (1987) 85, s. 77-90.

³¹ Por. H.T. Banis, J.W. Varni, J.L. Wallander, B.M. Korsch, R. Adler, E. Garcia-Temple, V. Negrete *Psychological and social adjustment of obese children and their families*, „Child Care Health Development” 14 (1988) 3, s. 157-173.

niż u zdrowych rówieśników. G. Zoppi i inni uważają, że dzieci otyłe cechuje sumienność i wytrwałość w wypełnianiu obowiązków szkolnych z powodu kompensacji mniejszej sprawności fizycznej i potrzeby bycia akceptowanym³². Inni zaś wskazują na słabsze przystosowanie związane z niższym ilorazem inteligencji³³. Nie potwierdzają tego obserwacje H. Rzońcy oraz A. Obuchowicz i innych wskazujące na inteligencję w normie albo powyżej przeciętnej³⁴.

J. Radoszewska i H. Rzońca uważają, że otyłość wpływa na psychiczne funkcjonowanie dziecka i determinuje jego przystosowanie w sferze emocjonalnej³⁵. Dzieci otyłe mają trudności w kontakcie z samym sobą, w wyrażaniu własnych przeżyć psychicznych, a także w identyfikowaniu swoich stanów emocjonalnych. Ograniczony dostęp do treści własnych przeżyć wynika z tendencji do tłumienia emocji. Nerozwiazane problemy emocjonalne objawiają się niespecyficznym napięciem, które może być rozładowane poprzez nadmierne jedzenie. Psychologicznymi przyczynami nadmiernego jedzenia są lęki, obawy i niepokoje. Otyłość nasila również poziom neurotyzmu, przejawiający się brakiem emocjonalnej równowagi, nadwrażliwością i małą tolerancją na frustrację³⁶. Potwierdzeniem tego poglądu mogą być zaobserwowane przez Obuchowicz i in. zaburzenia osobowości, mające charakter nadmiernej wrażliwości, lęklivosti, niesamodzielności i niepewności, które

---

³² Por. G. Zoppi, A. Luciano, A. Vinco, P. Residori, *L'obesita in Pediatria: analisi statistica del rendimento scolastico dei bambini obesi*, „Pediatr. Med. Chir.” 17 (1995) 6, s. 559-561.

³³ Por. X. Li, *A study of intelligence and personality in children with sample obesity*, „International Journal of Obesity and Related Metabolic Disorders” 19 (1995) 5, s. 355-357; por. R.F. Stein, *Comparison of self-concept of nonobese and obese university junior female nursing students*, dz. cyt., s. 77-90.

³⁴ Por. H. Rzońca, *Dzieci otyłe*, art. cyt., s. 452-454; por. A. Obuchowicz, A. Sandelewska, J. Żmudzińska-Kitczak, M. Marek, Z. Szczepański, *Aspekty psychologiczne otyłości prostej u dzieci miejskich w wieku przedpokwitaniowym*, dz. cyt., s. 139-142.

³⁵ Por. J. Radoszewska, *Problemy otyłości w teoriach i badaniach psychologicznych*, dz. cyt., s. 102-111; por. H. Rzońca, *Dzieci otyłe*, art. cyt., s. 452-454.

³⁶ Por. M. Faith, J. Flint, C. Fairburn, G. Goodwin, D. Alison, *Gender differences in the relationship between personality dimensions and relative body weight*, „Obesity Research” 9 (2001) 10, s. 647-650; por. A. Krawczyk, *Zespół zmęczenia psychicznego a cechy osobowości u dzieci z zaburzeniami endokrynnymi*, Lublin 2001, (niepublikowana praca doktorska, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II).

występują u 67% otyłych chłopców i 55% dziewczynek³⁷. Większą wrażliwość, a także uległość potwierdzają wyniki analiz A. Krawczyk³⁸ i E. Januszewskiej³⁹. Tendencja do submisji dotyczy szczególnie otyłych nastolatków w wieku 12-14 lat i jest bardziej widoczna u chłopców niż u dziewcząt⁴⁰. Dzieci z nadwagą charakteryzuje wyższy poziom agresji, która przejawia się w formie napastliwości słownej, pośredniej oraz negatywizmu i urazy⁴¹. Według A. Obuchowicz konflikty z rówieśnikami zgłaszało więcej chłopców (63,6%) niż dziewczynek (36,85%)⁴².

Obserwacje kliniczne wskazują, że przeżywanie swojej „inności” narasta u dzieci otyłych wraz z początkiem pokwitania. Typowy dla tej jednostki chorobowej zaburzony obraz przejawia się w negatywnej percepcji własnego ciała, wyrażającej się poczuciem małej atrakcyjności fizycznej, dyssatisfakcją z wyglądu i trudnościami w identyfikacji seksualnej, ujawnionymi w testach projekcyjnych⁴³. Konsekwencją zaburzonego obrazu ciała może być niska samoocena, brak szacunku do siebie, poczucie mniejszej wartości i nadwrażliwość emocjonalna⁴⁴.

---

³⁷ Por. A. Obuchowicz, A. Sandelewska, J. Żmudzińska-Kitczak, M. Marek, Z. Szczepański, *Aspekty psychologiczne otyłości prostej u dzieci miejscowych w wieku przedpokwitaniowym*, dz. cyt., s. 139-142.

³⁸ Por. A. Krawczyk, *Zespół zmęczenia psychicznego a cechy osobowości u dzieci z zaburzeniami endokrynnymi*, dz. cyt.

³⁹ Por. E. Januszewska, *Przymus jedzenia jako syndrom autodestrukcji w okresie wczesnej adolescencji*, w: *Wybrane zagadnienia z psychologii osobowości*, red. P. Oleś, Lublin 1997, s. 145-161.

⁴⁰ Por. A. Krawczyk, *Zespół zmęczenia psychicznego a cechy osobowości u dzieci z zaburzeniami endokrynnymi*, dz. cyt.

⁴¹ Por. N. Ogińska-Bulik, *Psychologia nadmiernego jedzenia. Przyczyny. Konsekwencje. Sposoby zmiany*, dz. cyt.

⁴² Por. A. Obuchowicz, A. Sandelewska, J. Żmudzińska-Kitczak, M. Marek, Z. Szczepański, *Aspekty psychologiczne otyłości prostej u dzieci miejscowych w wieku przedpokwitaniowym*, dz. cyt., s. 139-142.

⁴³ Por. P. Isnard-Mugnier, G. Vila, C. Nollet-Clemencon, L. Vera, G. Rault, M.C. Mouren-Simeoni, *Etude contrôlée des conduites alimentaires et des manifestations émotionnelles dans une population des adolescentes obèses*, „Archives of French Pediatrics” 50 (1993) 6, s. 479-484; por. L. Putyński, J. Zarzycki, *Charakterystyka obrazu ciała i samooceny u dziewcząt z jądłowstrętem psychicznym i otyłością prostą*, „Pediatria Polska” 49 (1994) 6, s. 415-419; por. C. Braet, I. Mervielde, W. Vanderveycen, *Psychological aspects of childhood obesity: a controlled study in a clinical and nonclinical sample*, dz. cyt., s. 59-71.

⁴⁴ Por. H.E. Manus, M.R. Killen, *Maintenance of self-esteem by obese children*, „Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing” 8 (1995) 1,

Niezadowolenie z siebie, występujące szczególnie u dziewcząt w okresie pokwitania, może prowadzić do symptomów depresyjnych⁴⁵. S.N. Steen i inni oraz B. Sisson i inni zauważyli, że na percepcję obrazu ciała ma wpływ również płeć⁴⁶. Wykazali, że otyli chłopcy w porównaniu do dziewcząt cieszą się większym zadowoleniem ze swej wagi, wyglądu, kształtu ciała i fizycznej powierzchowności. Dziewczynki jednak mają bardziej realistyczny obraz własnego ciała niż chłopcy, którzy postrzegają siebie jako osoby mniej otyłe niż w rzeczywistości, co niesie ze sobą niebezpieczeństwo słabej motywacji do redukcji nadwagi⁴⁷. Badania nie zawsze są zgodne i jednoznaczne. R.D. Pastore i inni oraz S.L. Gortmaker i inni zaobserwowali brak statystycznej zależności między wagą a samooceną i poczuciem własnej godności⁴⁸. Nie było też relacji między szacunkiem do siebie a wskaźnikiem BMI, mierzącym stopień nadwagi⁴⁹. Zda-

---

s. 17-27; por. C. Mueller, T. Field, R. Yando, J. Harding, K.P. Gonzalez, D. Lasho, D. Bendall, *Under-eating and over-eating concerns among adolescents*, dz. cyt., s. 1019-1025; por. S.A. French, C.L. Perry, G.R. Leon, J.A. Fulkerson, *Self-esteem and change in body mass index over three years in a cohort of adolescents*, „Obesity Research” 4 (1996), s. 27-33.

⁴⁵ Por. P. Isnard-Mugnier, G. Vila, C. Nollet-Clemencon, L. Vera, G. Rault, M.C. Mouren-Simeoni, *Etude contrôlée des conduites alimentaires et des manifestations émotionnelles dans une population des adolescentes obèses*, dz. cyt., s. 479-484; por. C. Mueller, T. Field, R. Yando, J. Harding, K.P. Gonzalez, D. Lasho, D. Bendall, *Under-eating and over-eating concerns among adolescents*, dz. cyt., s. 1019-1025; por. A. Krawczyk, *Zespół zmęczenia psychicznego a cechy osobowości u dzieci z zaburzeniami endokrynnymi*, dz. cyt.

⁴⁶ Por. S.N. Steen, T.A. Wadden, G.D. Foster, R.E. Andersen, *Are obese adolescent boys ignoring an important health risk?*, „International Journal of Eating Disorders” 20 (1996) 3, s. 281-286; por. B. Sisson, S.M. Franco, W.M. Carlin, C.K. Mitchell, *Bodyfat Analysis and Perception of Body Image*, „Clinical Pediatrics” 36 (1997) 7, s. 415-418.

⁴⁷ Por. W. Franciszek, F. Śliwa, O. Torbus, W. Lukas, *Psychiczne aspekty otyłości prostej u dzieci*, dz. cyt., s. 530-535; por. C. Renman, I. Engstrom, S.A. Silfverdal, J. Aman, *Mental health and psychosocial characteristics in adolescent obesity: a population-based case control study*, dz. cyt., s. 998-1003.

⁴⁸ Por. R.D. Pastore, M. Fisher, S.B. Friedman, *Abnormalities in weight status eating attitudes and eating behaviours among high school students: correlations with self-esteem and anxiety*, „Journal of Adolescent Health” 18 (1996) 5, s. 312-319; por. S.L. Gortmaker, A. Must, J.M. Perrin, A.M. Sobol, W.H. Dietz, *Social and economic consequences of overweight in adolescence and young adulthood*, „The New England Journal of Medicine” 30 (1993), s. 1008-1012.

⁴⁹ Por. S.A. French, C.L. Perry, G.R. Leon, J.A. Fulkerson, *Self-esteem and change in body mass index over three years in a cohort of adolescents*, dz. cyt., s. 27-33.

niem J.W. Pierce'a i J. Wardle'a poczucie własnej wartości jest obniżone tylko u tych dzieci, które czują się odpowiedzialne za swoją nadwagę i są przekonane, że niszczy ona ich społeczne interakcje⁵⁰. Ponadto, wyniki wielu badań wskazują na wzrost poczucia własnej godności i szacunku do siebie wraz ze spadkiem masy ciała i uczestniczeniem w programach utraty wagi⁵¹. Podjęcie odchudzania powoduje korzystną zmianę w zakresie samokontroli, w postawach i preferencjach, co do fizycznej aktywności, w postrzeganych kompetencjach fizycznych, koncepcji siebie i obrazie ciała⁵².

Wyniki wielu badań potwierdzają konieczność uwzględnienia aspektów psychologicznych przed rozpoczęciem postępowania dietetycznego i terapii ruchowej. Niezadowolająca opieka zdrowotna nad otyłymi dziećmi stanowi poważne ryzyko wystąpienia innych zaburzeń, na przykład cukrzycy, metabolicznych chorób układu sercowo-naczyniowego, przeciążenia układu kostno-stawowego⁵³. Brak motywacji i wsparcia ze strony najbliższych negatywnie wpływa na skuteczność leczenia otyłości⁵⁴.

Zmiana zachowań jedzeniowych wymaga posiadania pewnych predyspozycji, zwłaszcza osobowościowych, takich jak

---

⁵⁰ Por. J.W. Pierce, J. Wardle, *Cause and effect beliefs and self-esteem of overweight children*, „Journal of Child Psychology and Psychiatry” 38 (1997) 6, s. 645-650.

⁵¹ Por. S.L. Hoerr, R.A. Nelson, D. Essex-Sorlie, *Treatment and follow-up of obesity in adolescent girls*, „Journal of Adolescent Health Care” 9 (1988) 1, s. 28-37; por. S.A. French, C.L. Perry, G.R. Leon, J.A. Fulkerson, *Self-esteem and change in body mass index over three years in a cohort of adolescents*, dz. cyt., s. 27-33.

⁵² Por. B. Kolody, J.F. Sallis, *A prospective study of pouderosity body image, self-concept and psychological variables in children*, „Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics” 16 (1995) 1, s. 1-5.

⁵³ Por. A. Oblacińska, M. Wrocławska, B. Wojnarowska, *Częstość występowania nadwagi i otyłości w populacji w wieku szkolnym w Polsce oraz opieka zdrowotna nad uczniami z tymi zaburzeniami*, dz. cyt., s. 241-245; por. B. Zajądacz, *Rozmieszczenie tkanki tłuszczowej oraz zachowanie się wybranych parametrów hormonalno-metabolicznych a możliwość występowania powikłań otyłości u dzieci w okresie dojrzewania płciowego*, dz. cyt., s. 1113-1119; por. M. Nordyńska-Sobczak, E. Małecka-Tender, K. Klimek, J. Lewirz-Kowalik, *Czynniki ryzyka otyłości u dzieci w wieku pokwitaniowym*, dz. cyt., s. 791-798.

⁵⁴ Por. S.L. Hoerr, R.A. Nelson, D. Essex-Sorlie, *Treatment and follow-up of obesity in adolescent girls*, dz. cyt., s. 28-37; por. E. Jabłoński, S. Buczek, *Wpływ diety niskoenergetycznej na obniżenie stopnia nadwagi u dzieci i młodzieży*, „Pediatria Polska” 10 (1999), s. 999-1005.

siła woli, kontrolowanie swoich zachowań, radzenie sobie z sytuacjami trudnymi i negatywnymi emocjami, poczucie własnej skuteczności i akceptacji siebie czy optymizm życiowy, związany z wiarą w odniesienie sukcesu. Dlatego też w ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania programami psychologicznymi, których celem jest wspomaganie procesu redukcji nadmiernej masy ciała. Najbardziej popularne jest podejście poznawczo-behawioralne, które zakłada wpływ przekonań i oczekiwań na przeżywane emocje i modyfikuje niekorzystne dla zdrowia zachowania jedzeniowe. Wyniki badań N. Ogińskiej-Bulik potwierdziły skuteczność programu oddziaływań psychologicznych wspierających proces redukcji nadwagi w grupie nastolatków⁵⁵. Uzyskano zmniejszenie masy ciała, poprawę zachowań jedzeniowych, a także korzystne zmiany w obrazie własnej osoby, przejawiające się we wzroście poczucia własnej wartości, skuteczności, dyspozycyjnego optymizmu i kontroli wolicjonalnej. Obniżyła się również skłonność do przejadania się pod wpływem emocji i stosowania restrykcji dietetycznych, które z reguły prowadzą do niekontrolowanego objadania się i w rezultacie sprzyjają nadwadze. Wdrożenie programów psychologicznych pomaga obniżyć wagę ciała i ułatwia jej utrzymanie. Najbardziej skuteczne są jednak programy wielowymiarowe, obejmujące racjonalną dietę, aktywność fizyczną oraz oddziaływania psychologiczne nakierowane na kontrolę własnych zachowań jedzeniowych. Istnieje konieczność prowadzenia dalszych badań i konstruowania programów uwzględniających profilaktykę, poradnictwo i terapię dzieci z otyłością.

---

⁵⁵ Por. N. Ogińska-Bulik, *Zmiany w obrazie siebie i zachowaniach jedzeniowych u nastolatków uczestniczących w programie redukcji nadwagi*, dz. cyt., s. 89-104.